

EL BENEFICI DE STA. MARIA DE ST. VICENÇ DE MOLLET (S. XIV) UN ESTUDI D'HISTÒRIA SOCIAL

Jaume Vilaginés

1. Diferents focus d'interès

Quan un estudiós del passat s'aproxima a un fenomen com el que tractem en el present article, ho pot fer des de diverses perspectives. La primera - i l'aparentment més immediata - és la que es circumscriu a l'àmbit eclesiàstic. Un beneficiat parroquial sembla inicialment que pot interessar només com una anècdota referent al passat d'una parròquia. Així, el present article podria reduir-se a ser una altra notícia històrica sobre Mollet, simplement. Es clar que també ho és: des del moment que afegeix nous coneixements sobre el passat, esdevé una valuosa aportació per a la història del poble. Però l'anècdota, l'apuntament, la notícia, pot servir igualment com a material per a una reflexió sobre algun tema que aportï coneixements des de la perspectiva de la història social.

En aquesta tesitura, l'investigador fa un intent d'aproximació a les relacions entre els homes, les seves disputes, els interessos que estan darrera dels actes que coneixem mitjançant els documents que ens han arribat. Aleshores esdevé un inquisidor - en el sentit literal de la paraula - en qüestionar-se el perquè dels actes, els gestos i els esdeveniments que van ser produïts en el passat, per intentar passar a esbrinar una resposta coherent i, a través d'ella, entendre el conjunt de relacions socials que conformen una època concreta.

Aquesta actitud més ambiciosa és la que pensem aplicar en el present article.

D'altra banda, com un altre aspecte de la història particular del poble, el document més important que servirà de material per al present article,

aporta una relació de noms familiars que podrien ser contemplats, tal com hem dit més amunt, com una notícia més, però que ens ofereixen una informació que, per la relació amb la toponomàstica actual, poden permetre treure interessantíssimes conclusions sobre l'antiguitat i continuïtat en la història de certs noms familiars locals.

2. Els fets

L'any 1322, el bisbe de Barcelona Ponç de Gualba, juntament amb el rector de la parròquia de Mollet van acceptar i confirmar l'establiment d'un prevere beneficiat per a l'altar de Sta. Maria, situat a l'església parroquial¹. La concessió es va fer per iniciativa dels parroquians més preeminents de la població. El càrrec va recaure, primerament, en Ramon de Codina i, per mantenir el nou clergue, es va dotar al nou benefici amb una sèrie de rendes prou generoses com per assegurar una vida fora de penúries al nou clergue. Els guanys econòmics del benefici s'obtenien de propietats ubicades en el terme de la mateixa vila de Mollet o de poblacions veïnes, com Santa Perpètua, Parets i Cerdanyola. En la fundació del beneficiat s'establia que el prevere s'encarregaria de l'altar de Santa Maria tres cops a la setmana, dilluns, dimecres i divendres, podent disposar dels serveis parroquials: *vinum, ostias, candelas et escolarem servitorem ad servivium misse*; havia de fer el respons pels difunts (*absolutionem in cimiterio*) i, potser el que ens resulta més important, s'havia d'encarregar d'ajudar al rector parroquial en les seves tasques, especialment quan aquest fos absent o malalt; aleshores l'havia de substituir (*in eius absentia et infirmitate*); fins i tot quedava establert el temps que s'havia d'esperar a fer efectiva la substitució quan el rector titular fos en pelegrinatge (*si ipse Rector Ecclesie praedictae causa peregrinationis ad locam remotum se absentaret*), que seria de vuit dies amb la indemnització corresponent de sis diners. Finalment es determinava que el posseïdor del càrrec havia de ser nomenat pels parroquians que detentaven el dret de patronat ("*ius patronatum*", segons Campillo), però amb el vist-i-plau del rector parroquial (*consilio et assensu rectoris eiusdem ecclesie*).

3. El Document

L'origen de la informació més important sobre el tema que tractem prové del document que fundava el benefici de Sta. Maria². De fet es

tracta d'una còpia del s. XVIII , trasllat d'una reproducció anterior feta a començaments del s. XV, actualment dipositada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó en un fons particular, anomenat Can Falguera. Els dos trasllats van ser totalment autenticats per notaris, de la mateixa manera que l'original. En Campillo, arxiver que va ser de l'Arxiu Diocesà a finals del s. XVIII, en la seva obra *Speculum*³, ja esmentava la concessió de *unum perpetuum presbyterum* a l'altar de Sta Maria , encara que la seva font no era la del document que citem , sinó d'una altra còpia realitzada en el llibre anomenat *Register Dotaliorum* de l'Arxiu Diocesà. La cita de Campillo ha estat recollida pel Catàleg Monumental de l'Arquebisbat de Barcelona que l'al.ludeix com a font⁴.

4. L'Anàlisi

L'interès que un document com el que examinem pot originar no és simplement el de la pura erudició. Tal com hem referit més amunt, les dades de l'esdeveniment històric que tractem generen un atractiu afegit. El tema que evoquen és la manifestació que parcialment ens ha arribat de com les comunitats vilatanes defensaven, s'organitzaven, lluitaven per mantenir a distància els poderosos, els senyors. Observem el fenòmen: veiem el marc ambiental i recordem els protagonistes .

4.1. *El Moment*

Va ser l'any 1322 quan es va signar l'acta de fundació del beneficiat. Aleshores, a començaments del s. XIV, el sistema social que imperava, el feudalisme, estava en el seu moment culminant. La seva eclosió, dos segles abans, havia configurat una societat desigual, en la qual un sector dominant s'aprofitava del treball de la mà d'obra pagesa. Amb el temps, les diferències socials havien augmentat; els senyors havien deixat en mans de tercers la gestió i l'explotació dels seus dominis; l'intercanvi i l'economia monetària s'havien introduït en el camp, fent més complicades les relacions econòmiques; finalment, un sector considerable de la població de la comarca estava en procés d'esdevenir pagesia servil (pagesos de remença), sotmesa als mals usos. Per tant, el sistema de relacions socials havia esdevingut més complex, tot i que havia consolidat els trets que el definien des d'un principi.

4.2. *El Senyor*

Com vàrem veure en una altra ocasió, el senyor de Mollet era el bisbe de Barcelona⁵. Recordem el capbreu del s. XII que va manar fer per inventariar els seus béns a la població i també les rendes que percebia dels pagesos de Mollet. El domini senyorial del bisbe de Barcelona es manifestava de dues maneres. En primer lloc, era el principal propietari de la vila. En segon lloc, també podem considerar-lo el senyor jurisdiccional, donat que controlava les rendes derivades de la gestió parroquial. No és exagerat definir-lo com a senyor jurisdiccional per posseir drets propis del seu càrrec, perquè a l'època hi havia una difosa distinció entre dret privat i dret públic. Els béns i drets episcopals a Mollet, ja des del segle XII⁶, eren gestionats per un batlle nomenat per aquest, la qual cosa demostra la importància del domini episcopal a Mollet.

Doncs bé, malgrat el pas del temps, el domini episcopal es va mantenir i encara a començaments del s. XIV els bisbes nomenaven batlles per a Mollet i, com a detentadors del dret de patronat, dominaven jurisdiccionalment la parròquia de St. Vicenç. Només cal veure la llista de nomenaments oficials i de documents notariais referits a la gestió dels batlles en els registres *Communium* de l'Arxiu Diocesà per adonar-se de com es va mantenir en el temps el domini del bisbe⁷. Normalment, el bisbe solia nomenar batlle episcopal a algun personatge amb poder adquisitiu, molt sovint pagesos propietaris i, amb freqüència, de la mateixa població. Els batlles solien avançar una quantitat al bisbe que els cedia l'autoritat de la gestió que solia ser vitalícia (*in toto tempore vite*). El benefici del batlle era administrar bé els drets que rebia i, si volia treure'n força profit, de la seva pròpia rapacitat.

Un exemple de nomenament de batlle per a Mollet la tenim l'any 1333, quan el bisbe Ponç de Gualba va nomenar batlle de Mollet a Pere de Podio (*bailia loci nostri damus et concedimus et pignoramus*) per una quantitat que va rebre inicialment (*et recipio a te fideliter*) a canvi de les rendes que originava el domini, que havien d'entendre's com a sou pel nou batlle (*pro salario*)⁸.

Ocasionalment el bisbe usurpava els poders cedits a batlle, particularment quan tenia necessitats de diners i manllevava part de les rendes a algun personatge que estava disposat a rebre-les com a penyora. Això va passar l'any 1334, quan el clergue-beneficiat Ramon de Codina i el vilatà Bartomeu de Fonolleda van gaudir de les rendes de l'any anterior a canvi d'una quantitat⁹.

4.3. Els Parroquians

Són vint els personatges que encapçalen la fundació del beneficiat en l'acta que ens ha arribat (vegeu la llista a l'apèndix). Apareixen citats literalment com a *parrochiarum ecclesie sancti vicentii de Molleto*, però no eren tots els habitants del poble, perquè sabem que dos segles abans hi vivia una quantitat superior de famílies, tal com ho demostra el capbreu que el bisbe va fer en el s. XII de les seves possessions. El pas del temps no devia fer minvar la quantitat d'habitants de la població, i als inicis del segle XIV la xifra havia de mantenir-se o haver-se incrementat lleugerament, ja que els estralls demogràfics del segle XIV no s'havien produït encara.

Els protagonistes de la fundació probablement formaven l'aristocràcia pagesa, la capacitat econòmica dels quals els permetia imposar el seu criteri en el context local i esdevenir portaveus de tota la població. Sabem que eren pagesos rics perquè alguns participaren en la cessió de béns i rendes al nou beneficiat, la qual cosa demostra que posseïen suficient patrimoni com per poder desprendre's d'una part.

Un exemple de com aquests personatges que lideraven la localitat tenien un poder econòmic considerable, ens el mostra un document del 1334, del qual hem parlat més amunt, on apareix un d'ells, Bertomeu de Fonolleda, juntament amb Ramon de Codina, clergue-beneficiat, acudint a passar comptes amb el bisbe sobre unes rendes del poble que havien comprat. Podem suposar que el bisbe havia cedit per necessitats econòmiques algunes de les rendes que posseïa a Mollet als dos personatges. Tant el prevere, suficientment capacitat per les possessions del seu benefici, com Bertomeu de Fonolleda, ens demostren les seves possibilitats econòmiques en deixar diners al bisbe; de fet, actuaren com a batlles conjunturals, en avançar diners al bisbe a canvi de les rendes que aquest posseïa al poble.

De la lectura de la llista dels personatges que apareixen fundant el beneficiat, criden l'atenció dos aspectes. Primerament, la remembrança que provoquen alguns cognoms que apareixen en el capbreu del s. XII, al qual hem al·ludit més amunt, i els quals tornem a trobar el 1322. Ferran Moragues tenia el mateix cognom que una família de dos segles abans. El cognom de Guillem de "Coscono" remet a un Geraldus de "Coscoi" del s. XII. En el document del 1322 trobem esmentat un mas de Fonollar, que recorda en Poncius de Fonoiar del capbreu anterior.

Finalment destaca el cognom Bannaloca, que torna a aparèixer després de dos segles, també amb un paper rellevant per part dels

membres de la seva família. Recordem com en el decurs del s. XII el casal dels Bannaloca havia esdevingut un preeminent llinatge, el qual havia incrementat el seu patrimoni a recer del bisbat, esdevenint un dels seus membres, anomenat Berenguer, batlle episcopal¹⁰. Doncs bé, a començaments del s. XIV, un descendent seu, també de nom Berenguer, continuava essent un dels més eximis habitants de la localitat; no endebades apareix el primer a l'hora de rubricar la fundació del beneficiat.

L'altre aspecte al qual feiem referència, té a veure amb la pervivència d'alguns noms familiars en la toponímia local. Encara no s'ha fet cap estudi seriós de toponímia històrica del poble i, per tant, la comparació que farem quedarà necessàriament incompleta. No obstant, resulta interessant agafar la relació de les masies històriques de Mollet que va fer en Vicenç Plantada a finals de segle passat i comparar-la amb algun dels noms que ens apareixen l'any 1322¹¹. Només d'aquesta comparació imperfecta resonen tres identifications: can Ros, can Fonolleda i can Borrell. Les tres masies porten un nom que coincideix amb algun cognom que trobem fa més de sis segles. A les tres masies hauríem d'afegir-hi can Mollet, amb un topònim que coincideix amb el d'una família nobiliària del segle XII, que en el document que tractem no hi apareix, probablement perquè els seus membres es movien aleshores en esferes socials diferents a les dels nostres parroquians¹².

Cal destacar el fenòmen de la continuïtat històrica que tot això implica. No només hauríem de confirmar la permanència dels noms de lloc al llarg del temps, sinó també la continuïtat històrica dels noms familiars (onomàstica) i la seva fixació en la toponímia.

4.4. El Clergue Beneficiat

El primer clergue beneficiat va ser Ramon de Codina. En el document del 1322 queda perfectament clar que els béns que s'adjudiquen al beneficiat seran per al seu profit i per als seus successors. D'alguna manera, el document sembla que va ser fet pensant en la seva persona com a primer beneficiari. Per exemple, el document especifica que "aquesta donació i assignació la fem al prebit prevere perpètuament, a vos l'esmentat Ramon de Codina".

En Ramon de Codina probablement era originari de Mollet, donat que en la primera assignació patrimonial s'esmenta un "camp amb drets i pertinences dit de Soliveres, que va ser alou del mas de Codina i que té

en possessió Ramon de Codina, prevere i rector de l'altar de Sta. Maria". Per tant, això fa pensar que Ramon era un propietari més de la població, si més no detentava els drets sobre un mas. També sabem que el mateix Ramon tenia els drets sobre un censal dels que es traspassen al beneficiat, concretament un que carregava sobre rendes d'una terra situada al "puig de Pera salvador".

El paper del nou clergue va esdevenir, d'entrada, important a la població. Com hem vist, immediatament, a l'any següent d'accedir al càrrec, ja va participar en la cessió d'una mena de crèdit al bisbe.

Tal com hem dit més amunt, la capacitat econòmica del nou beneficiat va ser considerable. En el document que estudiem s'especifica detalladament les rendes que rebia el clergue beneficiat i els seus successors (*in vita vestra et successores vestrorum*) perpètuament. Excepte en la primera cessió, que sembla ser una mena de traspàs al beneficiat de les propietats del nou clergue, les altres són cessions de rendes en espècie. La forma jurídica que apareix principalment és el censal. En total són set censals sobre altres tantes propietats. Quatre donacions més són en agrers, però formalment coincideixen amb els censals. El censal era un tipus de renda freqüent en la Baixa Edat Mitjana, que posteriorment s'ha mantingut i actualment encara existeix en la compilació del dret civil català, que consistia en una cessió de diners a canvi d'una renda vitalícia sobre un percentatge o una quantitat en espècie amb l'aval d'un bé immoble¹³. De fet, es tractava d'un sistema força semblant al que veïèrem practicar en el segle XII, tal com vàrem estudiar en un altre lloc¹⁴. Era, en la pràctica, un mena de préstec hipotecari, hàbilment camuflat i per tant molt útil en una època de prohibició de l'activitat financera.

Per als interessos d'una institució com un benefici era força pràctic poder disfrutar de les rendes sense haver de gestionar directament la propietat de la terra, amb tota la problemàtica que això comportava. Era més positiu disposar dels beneficis de la terra, a través d'un domini indirecte, que no pas haver d'administrar directament la propietat.

Entre els productes que havia de rebre el beneficiat hi havia dotze quarteres de blat, una d'oli, un censal en metàl·lic, la quantitat del qual no sabem pel mal estat del document, i tres agrers de la tasca, una dècima part de la collita. Les mesures, que conformaven un veritable garbuix a l'època, quan no hi havia unes normes univeralitzades com ara, eren triades en funció de l'especialització dels mercats de la zona, la quartera de la vila de Granollers, pel que fa el blat, la mesura de Caldes, pel que fa l'oli, i també, en dos casos, es tria la mesura de Barcelona.

4.5. *Beneficiats, Confreries i Carrers*

Coneixent bé els fets, havent-los descrit i analitzat, és hora de plantejar-nos la seva interpretació històrica.

La pregunta inicial pot ser, ¿per què a començaments del segle XIV un grup de rics pagesos de Mollet decideix fundar un beneficiat eclesiàstic a la seva parròquia?

La primera resposta evident és la que ho justificaria per simples raons de fe. Probablement hi hagué un component de devoció en l'acte dels parroquians de Mollet. Ho podem constatar perquè sabem que uns anys abans, el 1310, en una visita pastoral del bisbe a la parròquia, els habitants, els mateixos que després funden el benefici, es queixen que el rector està sovint absent. S'exclamen d'abandonament espiritual¹⁵.

Podria haver estat aquesta una de les raons que explicaria l'acceptació episcopal, que havia comprovat anteriorment la necessitat de cobrir les obligacions pastorals de la parròquia. També explicaria que una de les funcions del beneficiat, àmpliament detallada en el document, era la de suplir el rector parroquial.

Però tota aquesta problemàtica fàcilment podia haver estat solucionada sense recórrer a crear noves institucions -i noves despeses- que gairebé crearen una duplictat de funcions.

Hem de considerar, també, un altre aspecte. Crear una institució eclesiàstica nova suposava una forma d'intervenir, per part dels parroquians, en el poder de la població; servia per tenir ben cobertes les necessitats pastorals, evidentment, però també, a través de la duplictat de funcions que suposava el beneficiat, i amb la llibertat que oferia la reiterada i coneguda desídia dels rectors parroquials, servia per poder intervenir -i gestionar- el poder de la localitat. Era una forma de posar un personatge que, controlat pels parroquians, estigués col·locat al mateix nivell que els representants del senyor; perquè recordem-ho, el senyor de Mollet era el bisbe i els rectors parroquials eren nomenats per aquest.

Un altre element a considerar: en el document queda clar que el dret de patronat del beneficiat era dels vilatans. Per tant, el nomenament dels clergues beneficiats corresponia inicialment als fundadors i als seus successors, la qual cosa indica clarament del costat de qui estaven aquests clergues, començant per Ramon de Codina.

A l'època que estem, s'està produint una sorda pugna entre els senyors i els membres de les comunitats vilatanes per determinar el grau de sotmetiment d'aquestes als primers. Potser a Mollet no es fa gaire evident, pel que sabem, encara en el moment que tracta el document,

però la fundació del beneficiat de Sta. Maria a iniciativa del parroquians s'emmarca en la dinàmica més general d'aquest enfrontament.

Al mateix temps i com a resultat d'aquesta tensió que implicava els habitants de les petites localitats veïnals, es va generar un moviment d'agrupació dels habitants per millor poder fer front a les disputes amb els senyors. El beneficiat de Mollet i la seva acta de fundació en són una prova: els habitants són anomenats "*parrochiani*", paraula que té un clar sentit associatiu.

Una altra manifestació d'aquestes formes organitzatives vilatanes, van ser les confraries. Una de molt antiga, existent ja en el s. XII, va ser la de Cardedeu, creada i administrada pels pagesos més rics i propietaris de la localitat¹⁶. Les confraries combinaven la necessitat d'unió enfront del poder que cercaven les comunitats camperoles amb l'interès per crear mecanismes de solidaritat.

Cal fer notar que totes aquestes manifestacions de sindicació vilatana es produïren allà on la intervenció senyorial no era gaire intensa, on encara es podia mantenir a distància i frenar els seus impulsos intervencionistes, com es va fer a La Garriga l'any 1323, quan el conjunt d'habitants (*universitate parrochiani*) van demandar al rector i al domer major de la parròquia que els volien aplicar dos mals usos, l'exòrquia i la intestia, guanyant l'arbitratge que va dirigir el bisbe de Barcelona¹⁷.

No és d'estranyar que la silent lluita d'aquestes comunitats vilatanes acabès convertint-les en carrers de Barcelona, procés que, com sabem, va culminar durant el mateix segle XIV. Entre els beneficis que oferia ser membre (carrer) de Barcelona estava el de no tenir de suportar cap senyor, almenys aparentment¹⁸.

APÈNDIX

Llista dels parroquians de 1322

Berengarii Banyelocha
Felicii de Borrello
Berengarii de Fontaneto
Ferrarii Moragas
Raymundi Pallipari
Guillermi de Coscono
Arnaldi Sartoris (?)
Bernardi Riera
Bernardi Riba textoris
Batholomei de Fonolleda

Iacobii Ferrarii
Iacobus Omberti
Guillermona Esquerida
Iacobus Periliata
Iacobus Ros
Arnaldus Boscharons
Guillermus Podiolo
Oliverius de Manent
Iacobus Ermerig
Felicis de Olivarii

Noms que apareixen en el capbreu del s.XII

Petrus de Mola
Petrus Puculul
Dalmadeta
Petrus de Celran
Geraldus de Coscoi
Arnaldi Rossi
Petrus Puiol
Bernardus Palacio
Miro de Maritimo
Poncius de Fonoiar
Guillerma
Iudex de Palacio
Berengarius de Banneloca
Morages
Berengarius presbiter

Geraldi Martini
Poncius de Molleto
Guillermus de Brugariis
Arnaldi Poncii
mansum Belsolano ; Petrus
mansum Baruz ; Guillelmus Guanagol
masum Derdiant ; Morages
mansum Frigola ; Petrus Andreas
mansum Brugariis ; Guillelmus
mansum in villa ; Petrus Bonna
Mironis Molleto
Hugo Molleto
Pinelli Pedros
Petro Oliveto
Guillermum Fromigera

Dotació del Beneficiat de Mollet

1. campum vocatum de Solivera (?) qui fuit mansum de Cudina ; Mollet
2. censuale = 4 quarteriarum frumenti ; mesura Granollers; possessions Barthomeus de Mogoda ; Sta. Perpètua (supra pontem)
3. censuale = 2 qr. frumenti ; mesura Barcelona ; 2 terres ; Mollet (Muntelar i Pera Salvador)
4. censuale = 1 qr. olei ; mesura Caldes ; mas (?) de Parets (subtus caminum de Granull.)
5. agrarium taschae ; 1 terra de Raymundus Pelliarii ; Mollet
6. agrarium taschae ; 1 terra de mas ; Mollet (Pera Salvador)
7. censuale = 1 qr. frumenti ; 1 terra ; Ramon de Codina ; Mollet (Puig de Pera Salvador)
8. censuale = 4 qr. frumenti ; mas Fonollar ; Mollet
9. censuale = 8 (?) solidus ; confraria de Cerdanyola
10. censuale = 1 qr. frumenti ; mesura Barcelona ; mansi Omberti ; Mollet
11. agrarium taschae (?) ; Montcada

NOTES

- (1) Arxiu de la Corona d'Aragó, Patrimonials Can Falguera, secció 1, no. 165
- (2) Ibidem
- (3) Campillo, A. *Speculum ... volum V Decanatus Vallensis* Barcelona , 1779 fol. 385-386
- (4) Martí i Bonet, J.M. i altres, *Catàleg Monumental de l'Arquebisbat de Barcelona* vols. I/2 pàgs. 669-670
- (5) Vegeu el no. 1 de la revista Notes: *Comentari al capbreu de Mollet del Vallès del 1144* pàgs. 19-24
- (6) Vegeu el no. 3 de la revista Notes: *Berenguer de Bannalocha, batlle episcopal de Mollet* pàgs. 9-16
- (7) Per a qui vulgui comprovar-ho, ADB, Reg. Com. vol. 3 pàg. 90 i 95; vol. 5 fol. 202 i 247; vol. 6 fol. 34, 79, 146, 147, 190, 214, 229, 230, 236; vol.7 fol. 30, 38 , 42, 70; etc.
- (8) ADB Reg. Com. vol. 5 fol. 202
- (9) ADB Reg. Com. vol. 5 fol. 247
- (10) Vegeu nota 6
- (11) Plantada i Fonolleda, V. i Raya, J. *Geografia local de Mollet del Vallès*, Barcelona, 1893
- (12) Sobre els Mollet, vegeu Notes 2 *Mir de Mollet, un senyor feudal del segle XII*, pàgs. 11-16 i com exemple de la promoció social dels seus membres, veieu Notes 3: *Simó de Mollet. Rector de l'Ametlla del Vallès* pàgs. 19-33
- (13) Sobre el censal, vegeu *Gran Enciclopèdia Catalana* vol. 7 pàg. 141
- (14) Vegeu nota 6.
- (15) ADB, Visites Pastorals, vol. I/2 fol. 54
- (16) Hi ha força documentació referent, a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, en la secció *Diversorum*
- (17) Arxiu Municipal de La Garriga, no. 10
- (18) Vàrem tractar el tema del carreratge al no. 5 de Notes: *Dues mirades retrospectives: Mil.lenari i Carreratge*. pàgs. 9-17